

PSIXOLOGIK BILIMLARNI OSHIRISHDA ICHKI ISHLAR ORGANLARI FAOLIYATINING O'RNI.

Axmedov Farxod Saydaliyevich

Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti

Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada psixologik bilimlarni oshirishda ichki ishlar organlari faoliyatining o'rni, xodimlarda kasbiy psixologik hislatlarni rivojlantirish, barcha kasbiy harakatlarni xizmat faoliyatining har qanday murakkab va xavfli sharoitlarida yuqori darajadagi samara bilan bajarishlariga yordam beruvchi o'quv va ko'nikmalarning maxsus xususiyatlarini shakllantirishdan iborat.

Kalit so'zlar: Konstruktiv, kommunikativ, bilish, guvohlik, dalillash, tarbiyaviy, zo'riqish, iroda, huquqbuzarlik, profilaktika, jinoyat.

Ichki ishlar organlari aholining tinch va farovon hayot kechirishini ta'minlash, jinoyatchilik va boshqa huquqbuzarliklarga qarshi kurashish, jamoat tartibini saqlash, shuningdek boshqa hayotiy muhim vazifalarni amalga oshirishda alohida o'rin egallaydi. Mustaqillik yillarida ichki ishlar organlarini jazolovchi, nazorat qiluvchi organdan xalq, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qiladigan tuzilmaga aylantirish bo'yicha samarali ishlar amalga oshirildi.

Psixologik bilimlarning ichki ishlar organlari faoliyatidagi o'rni muhim va uning ta'siri turli darajalarda ko'rinishi mumkin. Ichki ishlar organlari — bu davlatning qonuniy tartibini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish, jamoat xavfsizligini muhofaza qilish kabi vazifalarni bajaradigan tizimlardir. Shuningdek, ularning faoliyatida psixologik bilimlar asosiy ahamiyatga ega bo'lib, ularni aniq va samarali ishlash uchun qo'llash mumkin. Bu bilimlar ichki ishlar xodimlariga quyidagi sohalarda yordam beradi:

Jinoyatchilar bilan ishlash: Psixologik bilimlar ichki ishlar organlari xodimlariga jinoyatchilarning motivlarini tushunish, ular bilan samarali aloqa o'rnatish, jinoyatlarning oldini olish va qayta sodir etishini kamaytirishda yordam beradi. Masalan, profiling yoki kriminal psixologiya usullari orqali jinoyatchilarni va ularning hayot tarzini tahlil qilish mumkin.

Ish joyidagi stress va ta'zyiqlarni boshqarish: Ichki ishlar xodimlari o'z faoliyatlari davomida juda ko'p stress va ruhiy ta'zyiqqa uchraydi. Psixologik bilimlar ularga stressni boshqarish, ruhiy barqarorlikni saqlash va ish joyidagi buzilishlarni oldini olishga yordam beradi.

Jamoa bilan ishlash: Ichki ishlar organlarida jamoaviy ishlash juda muhimdir. Psixologiya asoslari jamoadagi munosabatlarni yaxshilash, ishonchli aloqa o'rnatish va o'zgarishlarga qarshi turishni osonlashtiradi.

Jamoat bilan aloqa: Psixologik bilimlar xodimlarga jamoat bilan samarali ishlashga yordam beradi. Ular odamlarning ehtiyojlarini tushunish, ular bilan muloqotni qo'llab-quvvatlash va jamoat xavfsizligini ta'minlash uchun eng yaxshi yondashuvlarni topishga qaratilgan.

Kriminal nazariyalar va jinoyatlarning ruhiy sabablari: Psixologik bilimlar jinoyatlarning psixologiyasini tushunishga, jinoyatlarning paydo bo'lish sabablarini aniqlashga va ularning oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Ma'lumki, bugun ichki ishlar organlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, respublikamiz uchun har tomonlama etuk, munosib kadrlar tayyorlash masalasini kun tartibiga qo'ymoqda. Ayni damda olib borilayotgan islohot va kadrlar tayyorlash dasturlari e'tiborni bo'lajak xodimlarda mavjud kasbiy xususiyatlarga qaratishni, ularni jismonan, ma'nan sog'lomligi, dunyoqarashi, fikrlash doirasining kengligi, Vatan himoyasida o'z aqidalariga sodiqligi, o'quv va ish jarayonida axborot, bilim va tajribalarni o'zlashtirishda shaxs xususiyatlari dolzarb ahamiyatga molik ekanligini ta'kidlamokda.

Kasbiy faoliyat xodimga ko‘plab turli xil talablar qo‘yadi, ular orasida eng muhimlaridan biri — shaxsda kasbiy muhim hislatlarning rivojlanganlik darajasi bo‘lib, ular o‘z navbatida quyidagilardan iborat:

- xodim shaxsiga xos hislatlarning kasbiy-psixologik yo‘nalganligi;
- xodimning psixologik tayyorgarligi;
- rivojlangan irodaviy xislatlar;
- nostandart vaziyatlarda o‘zini tuta bilish, jasurlik, mardlik, oqilona tavakkalga moyillik;
- yaxshi rivojlangan kommunikativ hislatlar;
- turli toifadagi shaxslar bilan tezda aloqaga kirisha olish, ishonchli munosabatlar o‘rnata olish va sir saqlay olish;
- turli xil tezkor xizmat vazifalarini bajarishda odamlarga psixologik ta’sir ko‘rsata olish qobiliyati;
- rolga, boshqa qiyofaga kira olish;
- rivojlangan, kasbiy jihatdan muhim bilish hislatlari: kuzatuvchanlik va diqqatlilik, rivojlangan xotira, ijodiy tasavvur;
- rivojlangan mantiqiy tafakkur, murakkab aqliy ishga moyillik, farosat, rivojlangan intuitsiya;
- ziyraklik, murakkab vaziyatdan chiqib keta olish.

Ushbu hislatlar insonga avvaldan xos emas. Ularni shakllantirish va rivojlantirish — davomli va qiyin jarayon, ammo u ichki ishlar organlari xodimining kasbiy shakllanishi uchun zarur va shartdir.

Ichki ishlar organlari tizimida kasbiy faoliyati va kasbiy mahorati.

Ichki ishlar organlari xodimlarning kasbiy faoliyatini va mahoratini takomillashtirishning yetakchi yo‘nalishlaridan biri xodimlarni psixologik jihatdan tayyorlashdir.

Ichki ishlar organlarining xodimlarini psixologik jihatdan tayyorgarlashdan ko‘zlangan asosiy maqsad - ularda xizmat faoliyatining har qanday murakkab sharoitlarida kasbiy jihatdan to‘g‘ri, aniq yuqori ishchanlik bilan harakatlanishga tayyorgarlikni shakllantirishdan iborat.

Ichki ishlar organlari xodimlarning kasbiy mahoratini va faoliyat samaradorligini oshirishda ularning shaxsiy hislatlariga alohida talablar qo‘yiladi. Ushbu faoliyatning xususiyatlari, xodimlarda hissiy-irodaviy barqarorlikni rivojlantirishni, ularda zo‘riqishni vujudga keltiruvchi omillar ta‘siriga qarshi psixologik ishonchlikni shakllantirishni talab etadi.

Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy mahoratini shakllantirish va faoliyat samaradorligini oshirishda asosiy omillar quyidagilardan iborat bo‘ladi:

ichki ishlar organlari xodimlarining ichki ishlar organlari uchun tipik bo‘lgan konstruktiv, kommunikativ, bilish, guvovlik, dalillash va tarbiyaviy faoliyat tizimini oshirish;

xodimlarda kasbiy psixologik hislatlarni rivojlantirish, barcha kasbiy harakatlarni xizmat faoliyatining har qanday murakkab va xavfli sharoitlarida yuqori darajadagi samara bilan bajarishlariga yordam beruvchi o‘quv va ko‘nikmalarning maxsus xususiyatlarini shakllantirish;

xodimlarning psixologik tayyorgarligi, ularning faoliyat tizimini va kasb mahoratining kompleks tarkibiy qismidir. U xodimning shakllangan va rivojlangan psixologik xususiyatlari majmuasi bo‘lib, profilaktik faoliyatning o‘ziga xos va muhim psixologik xususiyatlariga javob beradi va uni amalga oshirishning zarur shart-sharoitlaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

U to‘rt guruhga kiruvchi tarkibiy qismlardan iborat:

xodimning kasbiy psixologik jihatdan faoliyatga yo'naltirilganligi va his-tuyg'ulari (o'zi ishlayotgan vaziyatlarni psixologik jihatlarini va kishilarni tushunishga intilishi, qiziqishlari va ularni tushuna olishi);

xodimning kasbiy mahorat va taktik faoliyat samaradorligini oshirishga oid psixologik tayyorgarligi. Ushbu tayyorgarlik kasbiy mahoratning samardorligini oshirishda, kasbiy faoliyat tizimida psixologik sharoitlarini tushunish va ularni yarata olishda;

kasbiy (nutqiy va nutqsiz) harakatlarni amalga oshirishning psixologik vositalaridan mahorat bilan foydalanish, operativ xizmat vazifalarining samaraliroq hal etilishini ta'minlovchi psixologik usullarning butun kompleksini mohirlik bilan qo'llay olishda namoyon bo'ladi;

xodimning rivojlangan kasbiy kuzatuvchanligi va xotirasi (kasbiy kuzatish samardorligini oshirish uchun psixologik asoslangan usul va qoidalarni qo'llash mahoratini o'z ichiga oladi), rivojlangan kasbiy diqqatlilik, sezgi va tasavvur organlarining mashq orqali rivojlanganligi, hal etilishi kerak bo'lgan vazifalar uchun muhim bo'lgan ma'lumotlarni tez, to'liq va aniq esda olib qolish, xotirada yaxshi saqlash va to'g'ri bayon etish bo'yicha mashq qilganlik;

psixologik barqarorlik (xodimning faoliyatining psixologik jihatdan murakkab, hissiy jihatdan tarang, xavfli va mas'uliyatli vaziyatlarida xotirjam va ishonch bilan harakat qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi).

Xodimning kasb mahoratini oshirishda uning psixologik bilimlarga egaligi muhim ahamiyatga ega. Ilmiy dalillar va mavjud ijobiy tajriba professional ta'lim tizimiga psixologik tayyorgarlikni maqsadga yo'nalgan tarzda oshirib borishning maxsus vazifalari, shakl va usullarini kiritish zarurligini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda kasbiy mahorat - ichki ishlar organlarining faoliyat samaradorligini oshiruvchi muhim omilardan birdir.

Shu ma'noda ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy mahorati, xodimlarda operativ xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli va samarali bajarish uchun zarur bo'lgan

hislatlarni shakllantirish, rivojlantirish va faollashtirish bo'yicha maxsus tashkil etilgan maqsadga muvofiq ta'sir ko'rsatish jarayonidir.

Xodimlar kasbiy mahorati mazmuniga quyidagilarni kiritish mumkin:

jinoyatchilikka qarshi kurashishga oid psixologik jihatdan tayyor bo'lish, kasbiy kunikma va malakalarni shakllantirish;

kasbiy jihatdan muhim bilish xislatlarini shakllantirish va rivojlantirish;

turli toifadagi fuqarolar bilan psixologik aloqa o'rnatish o'quv va ko'nikmalarini takomillashtirish va rivojlantirish;

fuqarolar bilan muloqotga kirishning murakkab, nizoli vaziyatlarida ta'sir etishning psixologik usullarini qo'llash mahoratini takomillashtirish;

shaxsning ijobiy hissiy-irodaviy hislatlarini rivojlantirish, xodimlarga o'zini tutish va boshqarish usullarini o'rgatish;

irodaviy faollikni va irodaviy harakatlar ko'nikmalarini shakllantirish;

ishdagi ruhiy zo'riqlashlarga tayyor turish.

Jinoyatchilikka qarshi kurashishga oid kasbiy mahoratni shakllantirish. Ma'lumki, bu jinoyatchilikka qarshi kurashishdagi eng muhim jihatdir. Bu o'rinda asosiysi xodimlarning kasbiy yo'nalganligini shakllantirish, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan barqaror kasbiy qiziqishni rivojlantirish.

Bu shuningdek, xodimlarda har qanday qonunbuzarliklarga nisbatan kelishmovchilik, huquqiy normalarni so'zsiz bajarishdan iborat barqaror odatni, kuchli rivojlangan haqiqat, adolat va qonuniylik hissini shakllantirishni taqozo etadi.

Kasbiy jihatdan muhim bo'lgan bilish hislatlarini shakllantirish va rivojlantirish. Ushbu hislatlar xodimlar bilish faoliyatining samaradorligini ta'minlaydi. Ularga kasbiy ziyraklik, idrok, kuzatuvchanlik, xotira, tafakkur va tasavvur kiritiladi. Ushbu hislatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar xodimlarning kasbiy jihatdan muhim

ma'lumotlarni esda olib qolish, esda saqlash va qayta esga tushurish samaradorligini oshirish qoidalarini, mantiqiy fikrlash va ijodiy tasavvurni rivojlan-tirishning asosiy usullari va ularga doir bilimlarni egallashlarini taqozo etadi.

Turli toifadagi fuqarolar bilan psixologik aloqa o'rnatish o'quv mahorati hamda ko'nikmalarini takomillashtirish va rivojlantirish. Ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyatini turli toifadagi fuqarolar (jabrlanuvchilar, guvohlar, gumon qilinuvchilar, maxsus hisobda turganlar va h.k.) bilan doimiy muloqotda bo'lishsiz tasavvur etish mumkin emas. Olinadigan operativ jihatdan muhim axborotning sifati xodimlarning ular bilan muomala qilish, psixologik aloqa o'rnatish ishonchli munosabatga kirishish qobiliyatiga bog'liq. Bu esa, o'z navbatida, butun faoliyatining samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik tayyorgarlik davomida xodimlar psixologik aloqa o'rnatish usullari va yo'llari tizimini egallashlari kerak. Ularda notanish kishilar bilan tezda aloqa o'rnatish va ularni o'ziga moyil qilish, odamlarning fikrini eshita olish, muloqot jarayonida psixologik to'siqlarni enga olish mahorati shakllantirishi kerak. Psixologik tayyorgarlik xodimlarning psixologik aloqa o'rnatish jarayonini engillashtirishga imkon beruvchi muayyan qoidalarni o'zlashtirishlarini taqozo etadi.

Fuqarolar bilan muloqotga kirishishning murakkab, nizoli vaziyatlarida ta'sir etishning psixologik usullarini qo'llash mahoratini takomillashtirish. Fuqarolar bilan muomala qilish jarayonida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlar ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyati uchun odatiy holdir. Shu bois, xodimlarda nizoli vaziyatni bartaraf etish mahoratini shakllantirish, ularga nizolarni hal qilish usullarini o'rgatish juda muhim. Xodimlar faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan odamlarga psixologik ta'sir ko'rsatishning ishontirish, majburlash, rag'batlantirish singari muayyan usullaridan mohirlik bilan foydalanishlariga bog'liq. Xodimlarda nizoli vaziyatda o'zini tutishning turli taktik usullarini qo'llash hamda nizoli vaziyatdan operativ maqsadda foydalanish ko'nikmalari ham shakllanishi kerak.

Shaxsning ijobiy hissiy-irodaviy hislatlarini rivojlantirish, xodimlarga o'zini tutish va boshqarish usullarini o'rgatish. Xodimlarning psixologik barqarorligini va og'ir vaziyatlarda o'zini tuta olish qobiliyatini shakllantirish ularda mas'uliyat, muvaffaqiyatsizlikka chidash, tavakkalga moyillik va barqarorlik, o'zini boshqara olish, sobitlik kabi muayyan hissiy-irodaviy hislatlarni shakllantirishni taqozo etadi. Xodimlar o'z xatti-harakatlarini va his-tuyg'ularini nazorat qilish va boshqarish usullarini egallagan bo'lishlari kerak. Ular mashg'ulot va mashqlar jarayonida o'zlarini boshqarish, asabiy zo'riqishni yo'qotish, ichki imkoniyatlarni qo'yilgan vazifani bajarishga safarbar qilish usullarini egallashlari kerak.

Irodaviy faollikni va irodaviy harakatlar ko'nikmalarini shakllantirish. Ichki ishlar organlari xodimlari o'zlarining amaliy faoliyatlarida ishni sifatli bajarishni qiyinlashtiradigan, ba'zan esa qo'yilgan maqsadga erishishga to'sqinlik qiladigan turli xil qiyinchiliklar va to'siqlarga duch keladilar. Bunday vaziyatlarda ularni ushbu qiyinchilik va to'siqni engishga undovchi irodaviy faollikni namoyish etishlariga to'g'ri keladi. Irodaviy harakatlar ko'nikmalarini rivojlantirishga mashg'ulotlar jarayoniga qo'yilgan vazifani bajarishga to'sqinlik qiluvchi muayyan elementlar, to'siqlar kiritish yordam beradi. Bunday mashqlar jarayonida to'plangan irodaviy faollik tajribasi shaxs irodasini, irodaviy hislatlarini rivojlantirishga ta'sir etadi.

Ishdagi ruhiy zo'riqishlarga tayyorlik. Ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyatiga, xos xususiyatlardan biri shundaki, ta'sir etuvchi omillar ko'pincha stress holatini keltirib chiqaradi, asab tizimiga haddan tashqari katta og'irlik tushadi. Bu, o'z navbatida, ular amalga oshiradigan faoliyatining samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, xodimlarning ushbu jarayonlar kechishining asosiy qonuniyatlari hamda qisqa vaqt ichida ish qobiliyatini tiklashga va ortiqcha asabiy zo'riqishni bartaraf etishga yordam beradigan usullar (chunonchi, psixologik boshqaruv mashqlarini bajarish usullari) bilan tanishtirilishi zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ichki ishlar organlari xodimlari shaxsining asosiy kasbiy mahorati sifatida shaxsning tuzilishi, shaxsni o'zini-o'zi anglab etishi muhim kasb etadi. Ayniqsa, ichki ishlar organlarining kasbiy faoliyatida ularning bilish

jarayonlari, tashkiliy, kommunikativ, tarbiyaviy faoliyat, kasbiy mahorati, emotsional-irodaviy sifatleri va o'ziga xos bo'lgan individual-psixologik xususiyatlarini rivojlantirib borish va uni yanada takomillashtirish hozirgi zamon talablaridan biridir.

Shu nuqtai nazardan ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyatining psixologik tuzilishi, ularning maxsus va umumiy qobiliyatlari hamda kasbiy mahorati jinoyatchilikni barvaqt oldini olishda va jinoyatchilarni qayta tarbiyalashda yetakchi o'rinlardan biri bo'lib hisoblanadi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martda PF-6196-sonli «Jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 2-aprelda PQ-5050-sonli «Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish buyicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-aprelda PQ-5076-sonli «Ichki ishlar organlari uchun professional kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 20-yanvardagi «Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzilmaga aylantirish va aholi bilan yanada yaqin hamkorlikda ishlashga yo'naltirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-10-son qarori.